

ВІДГУК

офіційного опонента завідувача кафедри філософії Національної академії Служби безпеки України, доктора філософських наук, професора Остроухова Володимира Васильовича на дисертацію Слюсара Вадима Миколайовича на тему «Насилля як субстанційна характеристика соціальних трансформацій», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – Соціальна філософія та філософія історії.

Високоповажний пане Голово !

Вельмишановні члени Спеціалізованої Вченої Ради, запрошені !

Сучасне людство перебуває в такому геополітичному просторі, де політичні, економічні, етнічні та інші суперечності всередині деяких держав та у відносинах між ними, намагання переглянути наявні кордони, перерозподілити сфери впливу тощо вже призвели та призводять до низки конфліктів. І навряд чи є оптимістичні підстави очікувати, що вказана ситуація кардинально зміниться в найближчі десятиріччя, бо навіть ті країни, які прийнято називати демократичними, дедалі більше уваги приділяють різноманітним аспектам силового компонента в процесі реалізації своїх національних інтересів. Трагічним підтвердженням цього є сучасна військово-політична ситуація навколо нашої держави, починаючи з березня 2014 року, а саме окупація Криму РФ і гібридна війна на сході України.

Крім того, транснаціонального характеру набули такі вкрай небезпечні загрози міжнародній безпеці та стабільності як тероризм, незаконна торгівля зброєю, організована злочинність, масова й практично неконтрольована міграція населення з «гарячих точок», насамперед, з північної Африки, Близького та Середнього Сходу в результаті так званих кольорових революцій, діяльності Ісламської держави та ін., а в умовах сучасних реалій набула гостроти низка проблем, які лежать у площині захисту матеріальних та духовних цінностей громадянського суспільства, прав і свобод людини.

XX і XXI століття, поряд з їх грандіозними технологічними досягненнями, підкоренням космосу та атомної енергії, були періодом найбільш кривавих, жорстоких насильницьких дій, страждань та загибелі десятків мільйонів людей. Цілком очевидною є крихкість межі, яка відокремлює людство від термоядерної катастрофи, незважаючи на існування визнаних дипломатичних міждержавних політичних організацій та блоків з їхніми системами обопільних угод. Небажання сторін визнавати право на здійснення

різноманітних інтересів, невміння знаходження консенсусу між державами, націями і народами залишає цивілізацію й надалі перед можливістю вірогідної загибелі. Саме ці факти і спрямовують на подальші теоретичні філософські та інші дослідження проблем насилля у сучасному світі.

Дисертація Слюсара В.М. присвячена дослідженню філософії насильства. Автор розглядає проблему насильства в контексті комплексного аналізу соціально-філософських концепцій (християнської патристики, матеріалізму і натуралізму, психоаналізу, екзистенційної філософії). В дисертації здійснено комплексний огляд творчості німецьких, французьких, англійських, російських та вітчизняних мислителів, в тому числі, простежена генеза їх поглядів, починаючи з ранніх етапів, їх взаємна критика, встановлені зв'язки з іншими, сучасними їм філософськими напрямками, а, також з'ясована внутрішня логіка становлення ідейного потенціалу пунітивної філософії.

Дисертант аналізує специфіку взаємозв'язку між менталітетом, культурними, національними традиціями, звичаями, віруваннями, мораллю, психологією, з одного боку, та соціальними діями насильства, – з іншого, тобто все те, що дозволяє визначити не тільки моральний, але й більш широкий, світоглядний контекст застосування насильства.

В своєму дисертаційному дослідженні Слюсар В.М. відходить від стереотипів традиційного розуміння та визначення феномена насильства і розробляє модель соціально-філософського аналізу, яка спрямована на світоглядно-парадигмальне розуміння соціальної практики і теорії застосування насильства. В основу такого підходу покладено процеси духовної діяльності, процеси трансформації світогляду, моралі і психології націй, окремих соціальних груп, окремих індивідів, що виступають агентами соціальних дій насильницького характеру. Однією з основних теоретичних проблем, що вирішуються в дисертаційному дослідженні, є проблема створення наукової методології сучасної концепції насильства.

Актуальність теми дисертації визначається наступними моментами. По-перше, автор іде не шляхом пошуків аналогій, конотацій чи простої трансляції ідей вище перелічених мислителів на український ґрунт. Автор іде шляхом критичного аналізу комплексу ідей філософії насильства, що включає в себе визначення методології становлення до критикованого об'єкту, дистанціювання від нього, вироблення критеріїв та способів оцінювання. Таким чином, можна стверджувати, що в дисертації здійснено науковий, соціально-філософський аналіз популярної сьогодні проблематики терору та символічного примусу і цим, значною мірою, визначається актуальність дослідження. По-друге, подібні дослідження є актуальними для

сучасної української філософії остільки, оскільки вони актуалізують на українському ґрунті досвід світової філософської думки, виробляють підходи до взаємодії між філософськими течіями, які належать до різних культурних парадигм. Це сприяє інтеграції української філософської думки у світовий культурно-філософський процес. По третє, видається вдалим обраний дисертантом ракурс дослідження філософії насильства. Дисертант справедливо вважає взаємодію класичної та сучасної філософії, репрезентативної та не репрезентативної думки наріжною проблематикою, точкою відліку на шляху становлення філософської думки, шляху, якій українська філософія ще не пройшла, але який торується, не в останню чергу, завдяки таким дослідженням.

Дисертант кваліфіковано визначив усі головні параметри роботи, мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, його наукову новизну і практичне значення, обґрунтував актуальність теми. Застосовані Слюсарем В.М. методологія та методи дослідження роблять можливим досягнення поставленої мети. Джерельна база наукового дослідження є досить потужною, широкою і різноплановою, що дає підстави вважати отримані результати цілком обґрунтованими.

Науковому задумові відповідає структура дисертації, яка в цілому сприяє повному розкриттю теми. Робота складається із вступу, п'ятих розділів, висновків та списку використаних джерел.

У першому розділі Слюсар В.М., проаналізував концептуальні основи соціально-філософського осмислення насилля, здійснив ретроспективний аналіз феномену насилля в історії соціально-філософської думки, розкрив зміст основних теорій та концепцій насилля, висвітлив основні підходи до аналізу феномену насилля, звернув увагу на «пастки», в які заходять дискусії стосовно визначення поняття «насилля».

У другому розділі дисертант окреслив концептуальний підхід, згідно з яким насилля характеризується домінуванням на певних етапах соціального розвитку тих чи інших рис, які в інші періоди знаходяться у рецесивному стані, зберігаючи потенцію, яка за певних умов переростає в акт, здійснив класифікацію основних форм насилля, концептуалізував зміни форм насилля і з'ясував роль саме деструктивних його форм.

У третьому розділі проаналізовано насилля як чинник лінійності соціальних трансформацій, розкрито його інструментальний характер, на основі дослідження діяльності соціальних агентів насилля здійснено аналіз ролі суб'єктів насилля, визначено, що домінування однієї із вищезазначених форм насилля можна затвердити на основі індикаторів, які відображають відповідні зміни параметрів контрольованого процесу, зазначено, що

переходи від домінанти однієї форми насилля до іншої здійснюються стрибкоподібно і передбачають наявність відповідних інструментів впливу.

Четвертий розділ присвячений аналізу впливу глобалізаційних процесів на специфіку проявів та види соціального насилля, у ньому досліджено зміну характеру раціонального насилля під впливом глобалізаційних процесів і розкрито тенденцію зміни світоглядних орієнтацій, спричинених тотальною комп'ютерізацією та інтернетизацією життєвого простору індивіда, що спричинило зміну характеру здійснення насилля.

У п'ятому розділі розкрито зміст філософії ненасилля як імператив подолання відкритих форм насилля у період соціальних трансформацій, толерантності як основи протидії насиллю у процесі соціальної взаємодії та мультиверсуму як форми соціальної організації «без насилля», визначено, що ненасилля виступає не лише способом урегулювання конфліктів шляхом відмови від примусу, а і принципом соціальної взаємодії у період соціальних трансформацій.

Авторські висновки як наприкінці розділів, так і в ході викладу матеріалу чіткі, лаконічні, відповідають змісту роботи. Важливо, що при висвітленні окремих дискусійних питань дисертант висловлює власну думку, займає авторську позицію.

Науковій роботі Слюсара В.М. властива некатегоричність висловлювань, неупередженість і об'єктивність. Рецензоване дисертаційне дослідження написано послідовно, логічно, професійно науковим стилем. Результати виконаної роботи відбиті у загальних висновках, які є виваженими, такими, що відповідають сформульованим завданням у вступній частині дисертації.

Висновки та висунуті на захист положення моделюють практичне значення наукової роботи. Її результати можуть бути використані при розробках спеціальних навчальних курсів, лекцій з філософії, етики, педагогіки, психології, соціології, політології та конфліктології, підготовці наукових статей і монографій.

Основні результати роботи знайшли відображення в публікаціях і наукових виданнях та були апробовані під час наукових конференцій.

Головна заслуга Слюсара В.М. полягає в тому, що вперше у вітчизняній філософській науці здійснено вдалу спробу комплексного дослідження насилля як субстанційної характеристики соціальних трансформацій.

Відзначаючи високу наукову цінність дисертації Слюсара В.М., її новаторський характер, варто зупинитися і на деяких зауваженнях та побажаннях.

1. На нашу думку, враховуючи те, що діалектичний підхід постулюється автором в якості однієї з важливих складових методології дослідження,

- доречно було б реалізувати цю теоретичну інтенцію, зокрема, при більш чіткому визначенні семантичного ряду антитечних по відношенню до концепту насилля понять: ненасилля, толерантність, доброзичливість, миролюбство та ін..
2. Ще одне зауваження методологічного характеру. Можливо, у дискурс-аналізі насилля слід використовувати ще й засоби з інших теоретичних галузей суспільствознавчих наук? Вважаю, це дозволить зробити межі релевантності різних дослідницьких парадигм гуманітаристики більш наочними та зрозумілими і посприє подальшому розвитку методології міждисциплінарних досліджень, які домінують у сучасних працях, присвячених проблематиці насилля.
  3. Бажано було б приділити більшій увазі такій соціально значущій темі, як дослідження імовірних варіантів розвитку проявів насилля у короткостроковій перспективі за допомогою теоретичного інструментарію синергетики.
  4. Відзначаючи, що автор використав у своєму дослідженні, в цілому, дуже велику (579) і змістовну джерельну базу, до неї було б варто додати ще деякі важливі праці, які не потрапили до списку використаних джерел. Так, наприклад, доцільно було б включити до нього класичні дослідження з міфології О.Ф. Лосева і праці таких визнаних теоретиків діалогізму, як М.М. Бахтін та М. Бубер.
  5. Автор подекуди захоплюється цитуванням, перевантажуючи ним текст, у зв'язку з чим не завжди чітко вдається простежити власне авторську позицію.

Але, висловлені зауваження та побажання не мають на меті заперечити важливий внесок, зроблений дисертантом у вивчення філософії насилля, а спрямовані на вдосконалення подальших наукових розвідок цього важливого напрямку досліджень. Основні положення і висновки рецензованої наукової роботи відображені в авторефераті, текст якого в цілому відповідає змісту дисертації.

На основі проведеного аналізу опонент доходить до висновку, що дисертаційна робота Слюсара Вадима Миколайовича «Насилля як субстанційна характеристика соціальних трансформацій» є самостійною, оригінальною, завершеною роботою, в якій отримані нові обґрунтовані наукові результати і рекомендації, що в сукупності є суттєвим у розвитку соціально-філософських знань про сучасні прояви насилля, а також шляхи його превенції та нейтралізації.

Вищевикладене дає підстави зробити висновок, що дисертаційна робота Слюсара Вадима Миколайовича «Насилля як субстанційна характеристика

соціальних трансформацій» відповідає вимогам п.п. 9,11,12 «Порядку присудження наукових степенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 зі змінами. Оформлення дисертаційної роботи відповідає вищевказаним вимогам. А це дає підстави рекомендувати Спеціалізованій Вченій Раді надати їй автору ступінь доктора філософських наук за спеціальністю – 09.00.03 – Соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент
доктор філософських наук, професор
завідувач кафедри філософії
Національної академії
Служби безпеки України

Остроухов В.В.

«3» червня 2019 р.

Проректор з наукової роботи
Національної академії
Служби безпеки України
кандидат юридичних наук, доцент

Фальченко С.Л.

«05» червня 2019 р.

